

TR. IONESCU-NIȘCOV (Bukurešť)

BOGDAN PETRICEICU-HASDEU A „RUKOPISY“
VÁCLAVA HANKY

Listujeme-li v rozsáhlém a mnohostranném díle Bogdana Petriceica Hasdeua, překvapuje nás bohatství jeho vědeckých informací, které jsou základem jeho veškerého bádání historického a filologického. Bez nadsázky se dá říci, že Hasdeu, který v mnohých směrech razil cestu rumunské vědě v druhé polovici XIX. století, ovládal veškerou bibliografii historické a filologické problematiky své doby. Zvláště pokud jde o problémy týkající se jazyků a dějin slovanských národů, jeho znalosti pramenů jsou přímo překvapující.

Pátral jsem tedy po jistou dobu, do jaké míry čerpal Bogdan P. Hasdeu z české vědy minulého století, a k svému nemalému překvapení jsem zjistil, že byl velmi dobře informován o českých pracích archeologických, historických a filologických. Když např. v studii *Strat și substrat* probírá slovanské osídlení na Balkánském poloostrově, cituje přitom též mínění Pavla Šafaříka¹ z jeho práce o původu Slovanů (*Über Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki*, Praha, 1828), jinde pak potírá teorii Josefa Dobrovského² o rozdělení Slovanů na skupiny podle fonetické a morfologické struktury jazyků (*Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, Vindobonae, 1822).

Podobně zná Bogdan P. Hasdeu i Dalimilovu rýmovanou kroniku³ z počátku XIV. století a také rukopisné texty, které „objevil“ Václav Hanka.

Je známo, že několik rukopisných textů „objevil“ Václav Hanka v jednom sklepeš v Dvoře Králové a že následujícího roku se „našel“ další rukopis na Zelené Hoře. Jde o několik vlasteneckých padělků. Jako každý romantický spisovatel se Hanka (1791–1861) velmi obdivoval lidové tvorbě a zvláště zpěvům starých rapsodů. Vždyť oslava minulosti byla po výtce romantickým zájmem.

Spisovatelé z počátku minulého století si hledají themata i prameny inspirace v lidových výtvorech. Zcela nové náměty poskytuje romantickým spisovatelům srbská epika ve sbírkách Vuka Karadžiče⁴ a *Piseň o vojsku Igorově*,⁵ kterou našel a vydal roku 1800 Aleksej Musin-Puškin, vydává svědectví o hrdinských bojích Igora s Polovci v druhé polovici XII. století.

Pod vlivem těchto myšlenek, v nichž se vyzdvihovala minulost národů, sestavil Václav Hanka společně s Josefem Lindou a Václavem Aloisem Svobodou řadu epických a lyrických básní a zpěvů, ve kterých se mísí legendární příhody s rytířskými tradicemi a právníckými praktikami z předkřesťanského údobí. Protože byly sepsány starobylým jazykem, do kterého byly přimíšeny staroruské a staroslověnské prvky, měly tyto rukopisy mocný vliv na českou vědu a poesii z počátku minulého století.

Za rok po tomto „objevení“ byly překládány rukopisné texty do němčiny (1818,

1845, 1847, 1859, 1872), ruštiny (1820, 1846, 1872), polštiny (1836), angličtiny (1849), italštiny (1851), lužičtiny, srbochorvatštiny, bulharštiny atd.⁶

Současně se Hanka postaral o čtená vydání těchto textů; do některých z nich byly připojeny i překlady do cizích jazyků. Jedno takové mnohojazyčné vydání uveřejnil Hanka roku 1852, a s tím se seznámil, jak dále uvidíme, také Bogdan P. Hasdeu. Protože však text rukopisů byl přeložen i do ruštiny, inspirovali se někteří ruští vzdělanci této doby přímo z těchto mythologických příhod obsažených v rukopisech. Jedním z nich je také I. Sreznevskij (1812—1880), který ani na chvíli nezapochyboval o pravosti těchto textů. Vyšel ze dvou básní Zelenohorského rukopisu, nadepsaných „Sněmy“ a „Libušin soud“, Sreznevskij spolupracoval na popularisujícím vydání Vadima V. Passeka (1807—1842) svým příspěvkem o „sněmech“ (О снѣмахъ). Passek vydal práci o pěti knihách,⁷ pojednávající o národopise, zeměpise, archeologii a dějinách. Cituje ji také Hasdeu ve svém rukopise, jímž se budeme zabývat v dalším.

To znamená, že Hankovy „Rukopisy“ byly v polovici minulého století známy téměř v celé Evropě. Je tedy jisté, že pod impulsem těchto vlasteneckých fals rovněž Hasdeu sestavil *Bírladskou listinu* z r. 1134 a *Privilej Jurga Koriatoviče* z r. 1374. To dokázali už starší badatelé; ti však neudali, odkud čerpali své informace a jaké byly jejich prameny.⁸

Naši domněnku podporuje ještě tato skutečnost: V jedné ze svých prací, která zůstala v rukopise, pokouší se Bogdan P. Hasdeu vyložit jméno legendární osoby, o níž je právě zmínka v jednom z Hankových rukopisů. Práce je napsána rusky a má název „Český Lumír, dakorumunský Dragomir a ruský Bojan“.

Pro všechna tato vlastní jména udává Hasdeu hned zpočátku prameny, ze kterých čerpal. Jsou opět novým dokladem pro výše uvedenou myšlenkovou souvislost. Základem tohoto stručného srovnávacího pojednání jsou tři prameny:

1. *Polyglotty kralodvorského rukopisu*. Vydání Václava Hanky, Praha, 1852.

2. *Podania i bajki gminu moldo-wlacho-basarabskiego*, zebrane przez Tadeusza Hujdeu, 1818, v rukopise.

3. *Слово о пльку Игоревѣ*, объясненное по древним письменным памятникам магистром Дмитрием Дубенским, Москва 1844.⁹

Podle svědectví polského básníka A. Naruszewicze (1733—1796) projevoval Hasdeu hned zpočátku zálibu v takových legendárních rapsódech z předkřesťanského údobí. V tomto smyslu tvrdí, že z básní a zpěvů Královédvorského rukopisu je nejvýznačnější ten zpěv, kde se vypráví o veliké porážce (o veliké pobiti). Zde se poprvé mluví o legendárním pěvci Lumírovi.

„Opravňuje nás tato stručná zmínka“, táže se Hasdeu, „abychom připustili společně s autory rukopisů, že Lumír byl český Orfeus, „Orphée des Bohèmes“, „the Bohemia Orpheus“? Pro lepší pochopení věci Hasdeu cituje podle výše zmíněného vydání z roku 1852 příslušnou strofu, kde je řeč o Lumírovi, v jazyce ruském, srbském, ilyrském, polském, lužickém, německém, italském, francouzském a anglickém.

Podáváme zde podle Hasdeuova rukopisu francouzský a ruský text této strofy:

„Ah! Zaboï, tes chants vont droit au coeur;
tes chants empreints de tristesse,
ressemblent ceux de Lumir, dont
la voix et la lyre émeuvent le Vyšegrad
et les extrémités de la terre!“

(Polyglotty..., str. 627)

„Ты Забой несешъ отъ сердца сердцу
Пѣсю горя, какъ Люмир сто двиголч
Вишеградъ и все его пределы,
Пѣснами да крѣпкими словами.“

(Polyglotty . . . , str. 180—181)

Protože z této písně se nedá určit doba, kdy žil Lumír, připomíná Hasdeu několik mínění k této otázce. Tak *Meinert*¹⁰ připouští, že básně o Závojovi a Zábójovi byly složeny kolem roku 849, kdy Ludvík Němec dobyl města Řezna, a *Václav Svoboda*, jeden z Hankových spolupracovníků, kladl toto údobí mezi léta 628 a 658 do doby války mezi Sámem a Dagobertem, králem Franků. A *František Palacký* se domníval, že tato báseň je výrazem národního smýšlení Čechů za bojů dřívějšího pohanství s pozdějším křesťanstvím.

Z historického hlediska souhlasí Hasdeu s míněním Palackého, zůstává mu však nejasný etymologický základ tohoto jména, jež nese všechny znaky tvarů slovanských podstatných jmen. Dovolává se citátu z Vadima Passeka, kde se praví, že u starých Slovanů každé jméno a příjmení mělo i obecný význam*. Např. jména Němců jsou Wolf, Engel, Schneider, jména Francouzů Blanc, Marchand, jména Rumunů Talpa, Pruncul atd.

Ale není tomu zcela tak se jménem Lumír, které v češtině nemá žádný smysl, třebaže má slovanskou koncovku. Ani slovník Josefa Jungmanna neuvádí jiný význam, než který je v Hankově Královédvorském rukopise.¹¹ Proto je třeba hledat rozluštění jinde. Hasdeu tvrdí, že v církevní slovanštině bylo mnoho tvarů převzatých z řečtiny. Zároveň s nimi převzala i způsob zkracování slov, nad nimiž se dělala *vlnovka*.

Tak naši předkové, praví Hasdeu, psali млицѣ, срѣце трѣца, млицти, jež čtli jako celek младенеца, сердце, тронца, молити. Podobně se v staroslovanských listinách vynechávaly celé slabiky a místo nich se dělala vlnovka, např. гла̇, с̇лѣ, в̇тѣ, с̇ѣ kde je třeba číst глака, слоко, вторник, сѣбота.

S tímto postupem setkáváme se také v Královédvorském rukopise např. v této vazbě: *strah ẇhom w iednu stṙu w ṗwu stṙu* (Polyglotty . . . , 78—79), která vcelku zní takto: *strach wrahom w iednu stranu w prawu stranu*.

A tak i ze slova Lumír byla vypuštěna slabika, a když ji přidáme, dostaneme jméno *Lubomír*. Nuže, toto jméno je časté, tvrdí Hasdeu, nejen u Čechů, ale i u jiných slovanských národů. Např. v Čechách, kromě toho, že se toto křestní jméno vyskytuje dosti často,¹² existuje též město nazývající se *Luboměřice*.¹³ U Poláků se také vyskytuje příjmení *Lubomirski*, ale Rusové a „Moldovlachové“ ho nemají, praví Hasdeu. Výklad našeho historika a filologa je duchaplný, ale nepravděpodobný. Lumír je Hankův výtvar, a nesetkáváme se s ním nikde jinde.

Proto ponecháme stranou zkoumání kořene „*lub*“, který je podle Hasdeua základem celé skupiny slov, a přejdeme k vyprávění o „dákorumunském“ rapsódovi *Dragomirovi*.

Hasdeu poukazuje, že toto vyprávění našel v rukopise svého děda Tadeuse Hasdeua, známého v polské literatuře četnými původními díly. Výše zmíněný rukopis, sepsaný polsky, obsahoval vyprávění, které slýchal od „starodávnych“ lidí. Ale r. 1845

* Hasdeu tvrdí, že ještě i dnes veliká část evropských národů si tvoří příjmení z obecných substantiv.

text Tadeuse Hasdeua shořel při požáru, a zůstalo z něho jenom několik listů, ve kterých našel Bogdan zmínku o Dragomirovi.

Pověst praví, že na hoře Vološinu, nejvyšším vrchu Východních Karpat, žil kdysi hrozně dávno věhlasný rapsód jménem Dragomir. Odtud, s horského vrchu, rozhlížel se Dragomir kolem dokola „od rozbouřeného moře až k masivu Beskyd, od modrého Dunaje až po Bug a San“, hraje na fujaru.¹⁴

Tolik je známo o legendárním Dragomirovi a tím se také vyvracejí Sulzerovy závěry, který „se snažil odvodit jméno Cantemir ze jména našeho pěvce“, píše Hasdeu.¹⁵

Hasdeův rukopis končí na tomto místě, a vysvětlení třetího legendárního rapsóda, Bojana ze Zpěvu o vojsku Igorově, chybí.¹⁶

*

V Hasdeuově práci není bohužel žádný údaj, pomocí kterého bychom mohli určit dobu sepsání. Je velmi pravděpodobné, že byla napsána před rokem 1860, kdy byla uveřejněna jeho vlastenecká falsa,¹⁷ anebo brzy potom. V každém případě je to práce z jinošských let, kdy byl Hasdeu závislý na ruštině.

Závěr. Z výše uvedeného plyne sdostatek, že Bogdan P. Hasdeu znal „rukopisy“, padělané Hankou a jeho přáteli. Jak jsme ukázali, jeden z nich — a to Královědvorský — poskytl mu materiál k výše uvedenému výkladu. Ostatně jeho mnohstranné zájmy ho přiměly hledat příklady a doklady též v jiných pracích Václava Hanky.¹⁸ Okruh jeho vědeckých informací neznal tedy mezi. Když se pokoušel o historický a filologický výklad vymyšlené osobnosti, Hasdeu se řadil k Hankovým spolupracovníkům, kteří hájili pravost těchto rukopisů.

Jinak však máme všechny důvody domnívat se, že náš historik již tehdy věděl o pochybnostech, vyslovených o pravosti těchto rukopisů, a dokonce též o boji, který byl proti nim veden přes osmdesát let. Je známo, že prvním, kdo odsoudil Hankova vlastenecká falsa, byl Josef Dobrovský, jehož všechny práce Hasdeu znal. Proto se domníváme, že Hasdeu ve věku 22 let, kdy uveřejnil ony dvě „historické listiny“, tedy na prahu své skvělé vědecké dráhy, použil jako vzoru i Hankových rukopisů.

Poznámky

¹ B. P. Hasdeu, *Strat și substrat* v „Etymologicum magnum“, sv. III, 1893, str. XII.

² Tamtéž, str. XVII.

³ Tamtéž, str. XVI. Kronika byla napsána mezi léty 1308—1314, a ne roku 1300, jak tvrdí Hasdeu.

⁴ Vuk Karadžić, *Mala prostonarodna slovenoserbska pësničarica*, Vídeň, 1814, a *Narodna srbska pësničarica*, Vídeň, 1815.

⁵ A. F. Malinovskij a N. N. Bantyš-Kamenskij, *Героическая нѣснь о нозогѣ Шоловцовѣ*, Moskva, 1800.

⁶ Jan V. Novák a Arne Novák, *Přehledné dějiny literatury české*, Olomouc, 1922, str. 142—143.

⁷ Vadim V. Passek, *Очерковы Россій*, 1837—1842.

⁸ Viz: Ioan Bogdan, *Diploma birlădeană* z r. 1134 a *Principatul Birladului* v „Analele Acad. rom. Mem. sect. istorice“, řada II, sv. XI (1889), 1890, str. 65—112, a P. P. Panaitescu, *Diploma birlădeană din 1134 a Hrisovul lui Iurg Koriatovići din 1374* v „Revista ist. romină“, 1932, sv. II, seš. 1, str. 46—58.

⁹ Knihovna Akademie RLR, oddělení rukopisů: Bogdan P. Hasdeu, složka V, ruské rukopisy, 1—30.

¹⁰ Josef Meinert (1775—1844) byl český učenec. V letech 1802—1804 vydával periodický časopis mající název „Libussa“ a sbíral rozličné lidové výtvořy moravských Němců.

¹¹ Josef Jungmann, *Slovník česko-německý*, Praha, 1836, II, str. 362.

¹² J. Jungmann, op. cit., str. 357, a *Slovník spisovného jazyka českého*, Praha, 1960, seš. 12, str. 1139.

¹³ Jde o město *Litoměřice* (Leitmeritz), a nevíme, kde našel Hasdeu tvar s *Lubo-*. Viz též *Slovník spisovného jazyka*, str. 1124.

¹⁴ Hasdeu používá slova „свирѣль“, česky *svireal*, které vysvětluje Jungmann dvojím způsobem: 1. „nástroj hudebný z píšťal složený, 2. dudy velmi magj ge nejvíce okolo Strakonice, bzikalky“ (cf. *Slovník...*, sv. II, str. 488). Jungmann tvrdí, že tento hudební nástroj je velmi rozšířený v Moldavské zemi („takže v Moldavský zemi namnoze se užívají“).

¹⁵ Je velmi pravděpodobné, že taková legenda existovala, protože ji zaznamenal také Sulzer. Když se tento německý historik obíral jménem Dimitrie Cantemira, podal prostoduchý výklad: „Er hiess vor seiner Erhebung *Dragomir*, welchen Namen man auf Walachisch in der Verkürzung mit *Mirul* oder *Mire* auszusprechen pflegt. Da er nun seinen Kaval so vortrefflich blies, das ihm daher öfters zum Blasen aufforderten welches wohl schwerlich mit vielen Komplimenten, so wie man etwa heut zu tage in der grossen Welt die Virtuosen bitten muss und wie sie schon zu Horazens Zeiten, — auch im alten Rom gebethen wurden, sondern nach gut arkadischer Art so glattweg mit den Worten: sing *Mire*, auf Walachisch Kante *Mire*, wird geschehen sein: so sind diese beide nun in eines zusammengeflossene Worte nach seiner Gelangung zum Fürstenthum, ihm seiner Familie zum eigenthümlichen Geschlechtsnamen geworden“ (Fr. Josef Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, Vídeň, 1781, I, str. 396. Citát je náš.)

¹⁶ Viz komentář u A. S. Orlova, *Слово о полку Игореве*, М.-Л., 1946, str. 88—89.

¹⁷ B. P. Hasdeu uverejnil poprvé *Bírladskou listinu* v „*Instrucțiunea publică*“, 1860, I, str. 8, a pak ji zařadil do větší studie o slovanském jazyce u Rumunů, *Limba slavică la români*, kap. II, odd. XII, v „*Traian*“, 1869, I, čís. 50—53.

Hrisovul lui Iurg Koriatovici vyšel poprvé ve „*Foița de istorie și literatură*“, Iași, 1860, I. dubna, sloupec 41, a potom v „*Istoria critică a romînilor*“, Buc., 1873, str. 91—92 a pozn. 285.

¹⁸ Viz *Cuvente den bătrâni*, Buc., 1879, str. XXXVI a LXXXVIII.

Přeložil Pavel Beněš

Résumé

BOGDAN PETRICEICU-HASDEU ET LES „MANUSCRITS“ DE VÁCLAV HANKA

L'auteur soutient dès le début que Bogdan P. Hasdeu, historien et philologue roumain (1838—1907), connu pour son activité scientifique prodigieuse et féconde, a été influencé par les célèbres „manuscris“ de Václav Hanka, lorsqu'il a écrit ses „faux patriotiques (le Diplôme de Birlad de 1134 et le „Hrisov“ (de Iurg Koriatovici de 1374). Cette affirmation se base sur le fait que parmi les manuscrits de Bogdan P. Hasdeu, qui sont à l'Académie de la R. P. R., se trouve un petit ouvrage en russe intitulé: Le tchèqe Lumír,¹ le daco-roumain Dragomir et le russe Boian, dans lequel il essaye d'expliquer ces trois personnages légendaires. Trois sources sont à la base de l'ouvrage de Hasdeu:

1. *Polyglotty královského rukopisu*, édition de Václav Hanka, Prague, 1852,
2. *Podania i bajki gminu moldo-wlacho-basarabskiego*, recueillies par Tadeus Hasdeu, 1818, en manuscrit,
3. *Слово о плъку Игоревѣ*, édition de Dmitri Dubenski, Moscou, 1844.

Hasdeu analyse du point de vue historique et philologique l'origine du nom Lumír, qui n'est mentionné que dans les manuscrits de Hanka. Il arrive à la conclusion qu'il est question en réalité d'une abréviation, semblable aux autres mots contenus dans ces manuscrits. Une des syllabes du mot Lumír (-bo-) aurait été laissé de côté, ce qui donne en la rajoutant le nom de Lubomír. L'interprétation de Hasdeu est ingénieuse, mais invraisemblable. Lubomír est la création de Hanka et on ne le rencontre plus nulle part ailleurs.

En ce qui concerne Dragomir, c'est le nom d'un fameux rhapsode daco-roumain ayant vécu dans des temps reculés sur le mont Vološin dans les Carpathes orientaux. De là-haut, Dragomir embrassait du regard tout le paysage d'alentour à des lieux à la ronde et jouait du caval (flûte à cinq tons employée par les bergers roumains).

¹ Dans l'ouvrage de Hasdeu, ces deux mots sont écrits en tchèqe (Český Lumír).

Le manuscrit de Hasdeu s'arrête ici et l'explication concernant le troisième rhapsode Boïan de la Chanson d'Igor manque.

Il résulte de tout ce qui a été dit là-dessus que Bogdan P. Hasdeu a connu les „manuscrits“ de Václav Hanka et que ceux-ci lui ont servi d'aiguillon pour ses faux patriotiques.

Резюме

BOGDAN PETRICEICU-GAJDEU (BOGDAN PETRICEICU-HASDEU) И РУКОПИСИ ВАЦЛАВА ГАНКИ (VÁCLAV HANKA)

Автор статьи доказывает, что румынский историк и филолог Богдан П. Гаждеу (1838—1907), известный обширностью и плодотворностью своей научной деятельности, находился под влиянием общеизвестных „рукописей“ Вацлава Ганки в то время, когда он создавал свои „отечественные фальсификаты“ (Бырандскую грамоту 1134 г. и „Грисов“ Юрга Кориатовича 1374 г.). Настоящее утверждение автора основывается на наличии среди рукописей Б. П. Гаждеу в Академии Наук РНР, небольшого произведения на русском языке под названием Чешский Люмир,¹ дакорумынский Драгомир и русский Боян, в котором Гаждеу старается объяснить три легендарных личности. Произведение Гаждеу базируется на трех источниках:

1) Polyglotty kralodvorského rukopisu, издание Вацлава Ганки, Прага, 1852 г.,
2) Podania i bajki gminu moldo-wlacho-basarabskiego, которые собрал Тадеуш Гаждеу 1818 г., в рукописи,

3) Слово о плъку Игоревѣ, издание Дмитрия Дубенского, Москва, 1844 г.
Гаждеу, анализируя с исторической и филологической точки зрения происхождение имени Люмир, встречающегося только в рукописях Ганки, приходит к заключению, что это в сущности сокращение, подобное некоторым другим словам, встречающимся в этих рукописях. По мнению Гаждеу один из слогов слова Люмир, а именно слог -бо-, был пропущен; если присоединить его, то получится имя Любомир. Хотя толкование Гаждеу остроумно, оно все-таки неправдоподобно. Имя Люмир — это новообразование Ганки, и оно нигде на другом месте не встречается.

Драгомир — имя славного дакорумынского рhapsода, жившего в древние времена на горе Волошия в Восточных Карпатах. Здесь, осматриваясь на все стороны, Драгомир играл на дудку (пятитонную свирель, которую употребляли для игры румынские пастухи).

На этом месте обрывается рукопись Гаждеу; объяснение имени третьего рhapsода Слова о полку Игореве отсутствует.

Из всего выше приведенного вытекает, что Богдану П. Гаждеу были известны „рукописи“ Вацлава Ганки и что именно эти рукописи послужили поводом для создания его отечественных фальсификатов.

Примечание: ¹ В произведении Гаждеу эти два слова написаны по-чешски: Český Lumír.